

Ο ρουμανικός συμβολισμός

Μία εκτίμηση του ρουμανικού συμβολισμού συνεπάγεται την ανάλυση των χαρακτηριστικών συνθηκών της εμφάνισης και της εκδήλωσης αυτού του ρεύματος στο περιεχόμενο της ρουμανικής λογοτεχνίας σε μία συγκεκριμένη ιστορική περίοδο. Οι ρουμάνοι συγγραφείς του δεύτερου ήμισυ του 19^{ου} αιώνα διατηρούν την επαφή τους με το χωράφι, με τη χώρα, με το χωριό και ακόμα όταν αποπνίγονται στην αναφλεκτική ατμόσφαιρα της «πλοκαμοειδής πόλης» δε βιώνουν, όπως ο Μποντλαίρ, με τη συνείδηση της αμετάκλητης καταδίκης. Αυτοί τρέφουν την ελπίδα, θεμελιωμένη ή όχι, στο χωριό της αναζωογόνησης των πνευματικών αποθεμάτων, και διαβλέπουν, όσο και συγκεχυμένα και συχνά σε αντίθεση με πραγματική πορεία της κοινωνικής ανάπτυξης, μία διέξοδο από την υπάρχουσα κατάσταση.

Η ρουμανική λογοτεχνία του δεύτερου ήμισυ του 19^{ου} αιώνα έχει ένα εύρωστο λαϊκό υπόβαθρο. Οι κοινωνικές ζυμώσεις, οι γενικά ανθρώπινες επιζητήσεις διαμορφώνουν τη μόνιμη ουσία της. Μετά τη συντριβή της επανάστασης του 1848, ο αισιόδοξος ρομαντισμός δεν ακολουθείται, όπως στη Γαλλία, από την υποχώρηση των ποιητών στον πύργο από φίλντισι. Δε συγκροτείται στη ρουμανική ποίηση, όπως στη γαλλική, μία σχολή του Παρνασσού. Έχοντας την τάση μίας τυπικής λείανσης, τα παστέλ του Αλεξανδρή διαπερνώνται από ζεστή στοργή απέναντι στη γη της πατρίδας: ο λυρισμός του απέχει πολύ από το να είναι, όπως εκείνο της ποίησης του Παρνασσού, «συγκρατημένος και κρύος».

Μετά τη μάχη γενιά των επαναστατών του 1848 ακολουθεί μία νέα γενιά σημαντικών συγγραφέων: των Οντομπέσκου, Χασντέου και Ιόν Γκίκα. Μετά το 1870, δημιουργούν οι Κρεάγκα, Καρατζιάλε, Σλάβιτσι, Εμινέσκου, Ματσεντόνσκι, Κοσμπούκ. Η ρουμανική λογοτεχνία διανύει μία περίοδο ορμητικής και αδιάκοπης ώθησης. Είναι μία περίοδο στην οποία δημιουργούνται τα πρώτα έργα άξιας, από την άποψη του καλλιτεχνικού επιτεύγματος, του να δύναται να τοποθετηθούν δίπλα στις διαχρονικές αξίες της παγκόσμιας λογοτεχνίας.

Ακόμα από το 1880, στο περιοδικό *Literatorul* (*Λογοτέχνης*) δημοσιεύεται το άρθρο «Despre logica poeziei» («Περί της λογικής της ποίησης»), στο οποίο διατυπώνονται ιδέες των συμβολιστών, γίνονται προσεγγίσεις μεταξύ της ποίησης και της μουσικής: «η τέχνη των στίχων δεν είναι, ούτε περισσότερο, ούτε λιγότερο, παρά τέχνη της μουσικής» και τονίζεται η διαφορετικότητα της δομής μεταξύ της ποίησης και της πεζογραφίας. Εκφράσεις που θα φαινόταν παράλογα στη πεζογραφία γίνονται πολύ λογικά σε λυρικά συμφραζόμενα.

Ένα πραγματικό προ-συμβολισμού μανιφέστο, που δημοσιεύθηκε στο *Literatorul* της 15 Ιουλίου του 1892 είναι το ποίημα του Ματσεντόνσκι, με τίτλο «Poezia viitorului» («Η ποίηση του μέλλοντος»): «Δια μέσου του συμβολισμού - αναφέρει το άρθρο - η ποίηση δημιούργησε μία δική της γλώσσα, ενώ η ποίηση του μέλλοντος δεν θα είναι παρά μουσική και απεικόνιση, αυτά τα κύρια και αιώνια αστρικής προέλευσης»¹.

---

¹ Ο.π., σ. 101.

Επεξεργαζόμενος θεωρητικώς το συμβολισμό, ο Ματσεντόνσκι καταλαβαίνει να τον προωθήσει κιάλας επίμονα στη ρουμανική λογοτεχνία. Αλλά, εν ονόματι αυτού του ρεύματος, ο διευθυντής του *Literatorul* θα ενθαρρύνει, στην ουσία, ο,τιδήποτε διαφοροποιούταν από έως τότε ρουμανική ποίηση: παρνασσισμό, νατουραλισμό, παρακμή, συμβολισμό - όλα όσα μπορούσαν να εντυπωσιάσουν από ασυνήθιστο και αλλόκοτο².

Παρόμοια με το γαλλικό συμβολισμό, και ο ρουμανικός βρίσκεται μακριά από το να εμφανιστεί ως ένα ομογενές σύνολο. Ακόμα πριν το 1900 διαμορφώνονται «*δύο συμβολισμοί*»³, όχι χωρίς σχέση ο ένας με τον άλλον, ο συμβολισμός του Ματσεντόνσκι και εκείνο του Στεφάν Πετίκα. Ο πρώτος συνεχίζει, μετά το 1900, στα *Puterea morală* (*Η ηθική δύναμη*), *Ileana* (*Ιλεάνα*), *Hermes* (*Ερμης*) κ.ά., ενώ ο άλλος εισχωρεί, πιο πολύ εξαιτίας των Δ. Άγγελ, Ιόν Μινουλέσκου και Έλενας Φαράγο, στα περιοδικά ευρείας κυκλοφορίας.

Η μοναδική παράταξη που αυτοαποκαλούνταν συμβολική, μετά το 1900, είναι εκείνη γύρω από το περιοδικό *Viața nouă*. Ο Οβίντ Ντενσουσιάνου, ο διευθυντής του, επωμίζεται το ρόλο του σημαιοφόρου του ρουμανικού συμβολισμού, στον οποίο φιλοτιμεί να του επεξεργασθεί την ιδεολογία. Αυτός θα αγωνιστεί μαινόμενος κατά της «*απομόνωσης στο χώρο μεταξύ των Καρπαθίων και του Δούναβη, για τη συνεχή, συνετή αφομοίωση καινούργιων στοιχείων και για την προσέγγιση της ψυχής μας από την ευρωπαϊκή, όπου καλά θα είναι να λειώσει ο χρυσός των ανώτερων σκέψεων και των αιώνιων ιδεωδών*»⁴.

Πώς διαμορφωνόταν ο συμβολισμός στην αντίληψη του Ντενσουσιάνου; Αντιλαμβανόμενοι αυτό το ρεύμα από το πρίσμα της ρουμανικής λογοτεχνικής ιστορίας, στον Οβίντ Ντενσουσιάνου του φαίνονται προσδιοριστικές εκείνες οι δικές του πτυχές που τον διαφοροποιούσαν εμφανώς από τη ρουμανική ποίηση. Ο διευθυντής του *Viața nouă* δεν προσκρούει πρώτα από όλα πάνω στη «μουσική» του συμβολισμού, που μπορεί να του υπενθύμιζε τη μουσική της ποίησης του Εμινέσκου, ή από «*αντιστοιχίες*». Καταλαμβάνεται, όμως, από το αστικό ντεκόρ της ποίησης των συμβολιστών, τόσο διαφορετικό από εκείνο της ρουμανικής λυρικής. Άρα ο Ντενσουσιάνου προσδιορίζει το συμβολισμό όχι σε σχέση με το παρνασσισμό, αλλά σε σχέση με τη ρουμανική λογοτεχνία του 19^{ου} αιώνα και ειδικότερα με την ποίηση που προήγαγε ο *Sămănătorul*. Ο Ντενσουσιάνου ταυτίζει το συμβολισμό με τη μαχητική ποίηση, με την ποίηση της αγάπης και της εμπιστοσύνης στην πρόοδο: «*Εκείνο που διαφοροποιεί τους συμβολιστές από άλλους ποιητές είναι ακριβώς μία απέραντη εμπιστοσύνη στις δυνάμεις της ψυχής μας, μία θαρραλέα συμπεριφορά απέναντι στη ζωή. Η αποθαρρυντική απαισιοδοξία, που αποτελούσε συνηθισμένο θέμα για τους ρομαντικούς, δεν εμφανίζονται στην καινούργια ποίηση. Οι συμβολιστές αγαπούν τη ζωή, διψούν γι' αυτήν*»⁵.

² D. Micu, ό.π, σ. 149.

³ Αυτόθι, σ.157.

⁴ Ovid Densusianu, «În ce stăruim noi să credem» («Σε τι επιμένουμε να πιστεύουμε»), *Viața nouă*, VIII, αριθ. 1, 1912, σ. 1.

⁵ Ovid Densusianu, «Sufletul nou în poezie» («Νέα ψυχή στην ποίηση»), στο *Conferințele Vieții Nouă*, σειρά α', *Viața nouă*, Βουκουρέστι 1910, σσ. 5-6.

Η ιδέα ότι η καινούργια ποίηση όφειλε να συμμετέχει στη ζωή της εποχής, να γίνει ένα παράγοντα προόδου, διαπερνά όμοιας μίας κόκκινης γραμμής ολόκληρη τη δραστηριότητα στον τομέα της δημοσιογραφίας του Ντενσουσιάνου.

Ό,τι η *Viața nouă* προωθούσε ως τον πιο γνήσιο συμβολισμό, ήταν μάλλον ένα νεοκλασικισμό με μοντέρνα έκφραση⁶. Η αστική εικονογραφία, η εξύμνηση της τέχνης, του πολιτισμού γενικά, φέρνει κοντά την ποίηση του *Viața nouă* με το φουτουρισμό⁷, αλλά το περιεχόμενό της είναι μάλλον παραδοσιακό. Η κοσμοθεωρία, ο τονισμός ωδής, η ισχυρή λογική άρθρωση των ιδεών ανήκουν και πάλι στην παραδοσιακή ποίηση.

Ο γνήσιος ρουμανικός συμβολισμός δεν πρέπει να αναζητηθεί ούτε στο *Literatorul*, που του άνοιξε όμως το δρόμο, ούτε στη *Viața nouă*, ούτε στο *Linia dreaptă* και ούτε στο *Viața socială*. Τον εντοπίζουμε σε μικρά περιοδικά: *Revista celorlalți* (*Το περιοδικό των άλλων*, 1908), *Insula* (*Το νησί*, 1912), *În grădina cu esperide* (*Στον κήπο των Εσπερίδων*, 1912), *Farul* (*Φάρος*, 1912), *Versuri și proză* (*Στοίχοι και πεζογραφία*, 1911-1914), *Flacăra* (*Η φλόγα*), επιτυχημένο περιοδικό και με τιράζ, και που μετατρέπεται σε περιοδικό των συμβολιστών υπό την άμεση επιρροή του Ιόν Πιλάτ, επίσης το 1912. Εκπρόσωποί του, μετά το 1900, είναι οι Στεφάν Πετίκα, που γράφει *Fecioara în alb* (*Η παρθένα με τα άσπρα*), τόμο αφιερωμένο, κάπως ολοκληρωτικά, στο συμβολισμό, Δ. Άγγελ, Ιόν Μινουλέσκου, Τζεόρτζε Μπακόβια, Αλ. Τ. Σταματιάδ, Έλενα Φαράγο, Αιμίλ Ισάκ, Δ. Γιακομπέσκου, Κλαούντια Μιλιάν, Ι. Μ. Ράσκου, Μιχαήλ Κρουτσεάνου, Δημοσθένης Μποτέζ - για να αναφέρουμε μόνο ονόματα από τα πιο γνωστά.

Υπάρχουν τουλάχιστον δύο κατευθύνσεις στο ρουμανικό συμβολισμό: μία, που εκπροσωπείται από πιο επεκτατικούς ποιητές, με τα βλέμματα στραμμένα προς τον κόσμο, ρητορικοί, νέο-συλλογιστές ως την οξύτητα, και άλλοι, που υποστηρίζεται από εσωστρεφείς λυρικούς, δεκτικοί ειδικά στις σκοτεινές πλευρές της ζωής, στοχαστικοί. Χρόνια πριν ο Τούντορ Βιάνου διαπίστωνε: «Οι ποιητές της Βλαχίας, που συμμάχησαν μετά το 1900 με το νέο πιστεύω των συμβολιστών», διαφοροποιούνται από τους συναδέλφους τους από τη Μολδαβία που καθοδηγούνται από τον ίδιο αισθητικό ιδεαλισμό. Οι συμβολιστές της Βλαχίας -ένας Μινουλέσκου, ένας Σταματιάδ, ένας Νταβιντέσκου- αποτελούν ρητορικά «ταμπεραμέντα, επιδεικνύοντας τον εξωτικό και νευρικό...». Οι συμβολιστές της Μολδαβίας -ένας Στεφάν Πετίκα, Τζ. Μπακόβια, ένας Ι. Μ. Ράσκου ή ο Δημοσθένης Μποτέζ-, εσωστρεφείς φύσεις, καλλιεργούν «ελάσσονες τονισμούς του συναισθήματος»⁸.

Θα μπορούσαμε να μιλήσουμε και για μία τρίτη κατεύθυνση, της Τρανσυλβανίας, με εκπρόσωπο τον Εμίλ Ισάκ, στους στίχους του οποίου τα μέσα του συμβολισμού υπηρετούν κάποιες φορές τη μετάδοση ενός κοινωνικού μηνύματος⁹.

Οι συμβολιστές της Βλαχίας είναι ψυχές αφοσιωμένες αβίαστα στο ρεμβασμό, στη φαντασία, στο τραγούδι, στην μποέμ ζωή. Όπως ολόκληρη η ποίηση

⁶ D. Micu, ό.π., σ. 160.

⁷ Αυτόθι.

⁸ Tudor Vianu, *George Bacovia în ediție definitivă. Figuri și forme literare* (*Ο Τζεόρτζε Μπακόβια σε οριστική έκδοση. Λογοτεχνικές μορφές και τυπολογίες*), σ. 128.

⁹ D. Micu, ό.π., σ. 163.

της Βλαχίας, και ο συμβολισμός ομολογούν τη δίψα για το σύμπαν, τη γραφική εξωτική νοσταλγία, τον πόθο για όρμιση προς τα μακρινά, ο Μινουλέσκου βλέπει τον εαυτό του: *«Να σέρνομαι στον πελαργών το φτερό / Από λιμάνι σε λιμάνι / Από χώρα σε χώρα / Από άνθρωπο σε άνθρωπο / Από στόμα σε στόμα / Από τον κόσμο των τεσσάρων ανέμων / Και των τεσσάρων σημείων του ορίζοντα!...»* (Η ρομάντζα του τελευταίου αφίχθης).

Αναχωρήσεις, ολισθήσεις σε γαλάζια κύματα, προς ηλιόλουστα εδάφη, ονειρεύεται και ο Αλ. Σταματιάδ): *«Και ταραγμένη από το διαρκές ρίγος, / Στα μακρινά απλώνεται η θάλασσα / Προς τα λιμάνια όπου οι πορτοκαλιές / Μαλθακά τινάζουν το λουλούδι τους...»* (Θαλάσσιο παστέλ).

Κάποιοι συμβολιστές προσποιούνται τον κυνισμό, χλευάζουν τις δραματικές καταστάσεις ομοίως με τον τρόπο που το κάνει ο Λαφορζέ.

Δε λείπουν από την ποίηση των συμβολιστών με χρώμα Βλαχίας, ούτε ορισμένες αποχρώσεις που εκφράζουν έλλειψη σύμφυσης πάνω σε μία κοινωνική ατμόσφαιρα που κυριαρχείται από τους εγωιστικούς υπολογισμούς, από την απέχθεια απέναντι στην υποκρισία: *«Και όταν βγαίνει στο δρόμο μου ο κύριος Νίτσα / Δάσκαλος χμ... ταβερνιάρης και...βουλευτής / Προσκυνώ ταπεινός τον Χριστό του χωριού, / Φτίνω στο μέτωπό του / Και αμολάω τα Χούο! / Και έτσι παίρνω εκδίκηση και για τον Λαφορζέ / Και για τον Ριμπό...»* (Ιόν Μινουλέσκου, *Επιστολή*).

Αξιοσημείωτο, επίσης, στην ποίηση των συμβολιστών της Βλαχίας μία ζωντανή στοργή για τους απόκληρους, για τους καταπιεσμένους, για τους περιφρονούντες, για τους κοινωνικά περιθωριοποιημένους: οι περιπλανώμενοι, *«αραιοί αετοί»*, που βρέθηκαν στο *«μαύρο σμήνος χορτασμένων κορακιών»*, οι μασκαράδες των πανηγυριών, οι ακροβάτες, οι τρελοί (Μινουλέσκου), για *«τα φτωχά παιδιά»* (Ελενα Φαράγο), για τους αδικημένους που ονειρεύονται *«έναν κόσμο χωρίς δούλους και χωρίς αλυσίδες»* (Μ. Κρουτσεάνου).

Η άλλη όψη του συμβολισμού, η καταθλιπτική, εικονογραφείται πιο πολύ από τους ποιητές της Μολδαβίας, η λυρική των οποίων διαπερνάται από το συναίσθημα της επαρχιακής μονοτονίας, από τη θλίψη του παζαριού με σάπια μικρομάγαζα, που μαίνεται από βροχές, που πνίγεται στη σκόνη, που πιέζεται από το άσκημο, που αναστατώνεται από *«καλέσματα για εξέγερση»*. Μπορούμε να αναγνωρίσουμε και σ' αυτή την ποίηση απομεινάρια της ποίησης του Λαφορζέ. Η απελπισία, που έχει ως συνέπειες τις διαμαρτυρίες, που στροβιλίζει σε τόσες σελίδες των συμβολιστών της Μολδαβίας δεν είναι... προέλευσης. Αυτή αναβλύζει από άμεση εμπειρία ζωής. Υπάρχει μία ολόκληρη λογοτεχνία, και όχι μόνο συμβολική, της παλιάς κωμόπολης της Μολδαβίας, σε στίχους και πεζογραφία, που δημιουργήθηκε από τους Μιχαήλ Σαντοβεάνου, Τσέζαρ Πετρέσκου, Ιόν Καλούγαρου, Β. Φουντοϊάνου, Γ. Μπακόβια, Δημοσθένης Μποτέζ: *«Βρέχει... / Πάνω από ένα άθλιο παζάρι / Από λάσπη και κοτσάνια... / Και 'δώ μένει η αγαπημένη... / Και ο δρομάκος ειν' γεμάτο / Από άχυρα και κοτσάνια»*.

Καλλιτεχνικό κίνημα κατά της παραδοσιακής αδράνειας, ο συμβολισμός εισήγαγε στη ρουμανική λογοτεχνία μία καινούργια τεχνική, ένα άγνωστο λυρικό στυλ, έκφραση μίας νέας ευαισθησίας. Η ποιητική θεματολογία διευρύνθηκε, από τη μία, εξαιτίας της πρόσθεσης καινούργιων πεδίων ζωής που διερευνήθηκαν λιγότερα ή

καθόλου, ενώ από την άλλη, μέσω επιδρομών σε ψυχικά εδάφη μεγαλύτερου βάθους ή μέσω ερμηνειών των αποχρώσεων της συγκίνησης. Οι συμβολιστές ποιητές ξεπερνούν το επαρχιακό ορίζοντα: στους στίχους τους εισχωρεί η πόλη, η θάλασσα, τα μακρινά εδάφη. Με τους συμβολιστές, το ντεκόρ της ρουμανικής ποίησης γίνεται απείρως πιο πλούσιο, πιο γεμάτο από νέα τοπία. Το λυρικό σύμπαν γεμίζει από πάρκα, από λιβάδια, από αγάλματα, από διάσημες ζωγραφίες, από συμφωνίες, από αποσπάσματα φημισμένων έργων. Εξαιτίας των συμβολιστών, ο στίχος γίνεται πιο σβέλτος, αποκτά ποικίλες ενορχηστρώσεις, λόγιες, γίνεται ικανός να ερμηνεύσει σε χροιές τις ποικιλίες των πνευματικών καταστάσεων, ενώ η έκφραση κερδίζει στην κομπόση, στο ραφινάμεντο.

Κίνημα ανανέωσης, ο συμβολισμός δεν αντιπροσωπεύει στην ιστορία της ρουμανικής λογοτεχνίας μία στιγμή ρήξης. Εγκαινιάζοντας ένα επιχείρημα μετατροπής της γλώσσας, δε μετατοπίζει σε καμία περίπτωση το λυρισμό από την ατμόσφαιρα γενναιόδωρων ιδεών και συναισθημάτων. Οι συμβολιστές συνεχίζουν μέσω ενός αντικειμενικού ντετερμινισμού τη δράση εκλεπτυσμού του αισθησιασμού του Εμινέσκου, ταυτίζοντάς τον με εκείνο της ανασυγκρότησης της ποιητικής γλώσσας, που είχε εγκαινιάσει ο Ματσεντόνσκι. Εξαιτίας της αυθεντικότητας του ταλέντου τους, ορισμένοι - ειδικά ο Μπακόβια - αυξάνουν τη δύναμη της λέξης και της ποιητικής φράσης.